

פרשת קרח: האם ניתן למנות שליח לפדיון הבן

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שיש לפדות כל בכור מגיל חודש: "וּפְדוּלוֹ מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְעֶרְכָּךָ כֶּסֶף חֲמִשָּׁתַּיִם שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ". הגמרא במסכת פסחים (קכ"א ע"ב) כותבת, שבשעת פדיון הבן יש לברך 'אשר קידשנו...' על מצוות פדיון הבן, ו'שהחיינו'. אמנם, בזמן **הגאונים** (מובאים ברא"ש, פדיון בכור, א) נהוג היה לברך ברכה נוספת, בה בירכו את הקב"ה על הנשמה והאיברים שבעובר, ברכה שאינו נהוג בזמן הזה בעקבות **הרא"ש** (שם), שסבר שאין להוסיף ברכות שאינן מופיעות בתלמוד. ובלשון הגאונים.

"ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם, אשר קידש עובר במעי אמו, וארבעים יום חלק רמ"ח אברים, ואחר כך נפח בו נשמה, דכתיב 'ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה'. עור ובשר הלבשו, ובעצמות וגידים סככו, דכתיב 'עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוכני'. והאכילו בנס נפלאותיו מאכל ומשתה, דבש וחלב להתענג בו, וזימן מלאכיו לשמרו במעי אמו, דכתיב 'חיים וחסד עשית עמדי'."

בעקבות התורה הכותבת על מצוות פדיון הבן, נעסוק השבוע במצווה זו. נפתח תחילה בחובת האב לפדות את בנו הבכור, ומה הדין כאשר בנו גדל ללא פדיון, וכעת הוא רוצה לפדות את עצמו. לאחר מכן נעסוק במקור לכך שניתן למנות שליח לקיום מצוות, והאם אפשר למנות שליח גם לקיום מצוות פדיון הבן.

בכור לאימו

למרות שכאשר בוחנים את מעמדו של הנולד כבכור, מעמדו תלוי באם, האם ילדה בעבר או לא וללא קשר לכמה ילדים יש לאב, בכל זאת הגמרא במסכת קידושין (כ"ט ע"א) כותבת, שמצוות פדיון הבן מוטלת דווקא על האב, מצווה הנלמד מהפסוק בפרשת כי תשא (לד, כ): "כָּל בְּכוֹר בְּלִיף תִּפְדֶּה". ועם זאת, ישנם מספר מקרים בהם למרות שמדובר בבן בכור לאימו, הוא פטור מפדיון:

הדוגמא הבסיסית ביותר, הוא מקרה בו אביו או אימו של הנולד כהנים או לווים, שכן נאמר 'פטר רחם בבני ישראל', דווקא בבני ישראל. כמו כן, גם אם אביו ואימו ישראלים, כאשר הבן נולד בנייתוח קיסרי, הוא פטור מפדיון, שכן נאמר פטר רחם, דווקא היוצא דרך הרחם. בנוסף, במקרה בו האם הפילה עובר בשלב מתקדם, הבן הנולד אחר כך אינו נחשב כבכור.

אב שלא פדה

הגמרא (שם) כותבת, שבמקרה בו האב לא פדה את בנו, הבן מחויב לפדות עצמו. נחלקו הראשונים, מי זכאי למצוות הפדיון במקרה בו האב לא פדה את בנו, וכאשר הבן גדל והוא מעוניין לפדות את עצמו, גם האב פתאום רוצה לפדות:

א. **הרשב"א** (ב, שכ"א) פסק, שזכות האב לא פוקעת, גם במקרה זה. ראייה הביא מהגמרא במסכת בכורות (מ"ח ע"א) הכותבת, שבמקרה בו אשה ילדה תאומים ולא ידוע איזה מהם בכור, האב חייב לתת כסף פדיון לכהן, שכן סוף כל סוף משהו מהם בכור. כאשר הבעל מת לפני שפדה, אותם ילדים לא יכולים לטעון שהם פטורים מפדיון, שכן כל אחד טוען שאחיו בכור, אלא כיוון שנכסי האב כבר השתעבדו לפדיון, יש לשלם מכספו. והוא הדין במקרה שלנו, שבשעת קטנותו של הילד, נכסי האב השתעבדו לפדיון.

ב. **הריב"ש** (סי' קלא) חלק וסבר, שבמקרה זה הבן קודם לאביו, שהרי כל מצווה שאדם יכול לקיים בעצמו, עדיף שכן יעשה, וכפי שנראה במסכת גמרא בקידושין להלן. כך דייק גם מלשון **הרמב"ם** (ביכורים י"א, ה), שכאשר כתב את הברכה לאב הפודה, נקט בלשון 'על פדיון הבן', ואילו כאשר הבן פודה את עצמו, הבן מברך בלשון 'לפדות הבכור'. טעם ההבדל, שהמצווה על האב יכולה להיות מוטלת בעתיד על הבן, מה שאין כן לגבי הבן, שכאשר המצווה הגיעה אליו, אין ביכולתו להעבירה לאדם אחר. ובלשונו:

"ולדעת הרמב"ם ז"ל בנסח הברכה, שבאב הפודה אומר בעל, ובפודה עצמו אומר בלמ"ד, אפשר לתת טעם לפי שבאב אפשר להעשות מצוה זו על יד הבן כשיגדל, וכשיגדל אז אי אפשר לעשותה אלא על ידי עצמו. וגם שאם היה לו לפדות עצמו ובנו, קיימא לן דהוא קודם לבנו, דאלמא עקר המצוה בעצמו, אלא שבקטנותו אי אפשר."

כיצד נפסק להלכה? למעשה הן הרב וואזנר והן הרב קרליץ סברו, שכדי לצאת ידי חובת שתי השיטות, טוב ששני הצדדים ישתתפו במצווה, אלא שנחלקו מי הפודה בפועל. **הרב וואזנר** (שבט הלוי ח, רמ) סבר שהעיקר להלכה כדעת הרשב"א, ולכן נקט שעדיף שהאב יפדה, ושהבן ימנה אותו שליח, וכך הוא גם משתתף בפדיון. **הרב קרליץ** (תשובות והנהגות א, ש"ע) לעומתו סבר שהעיקר להלכה כדעת הריב"ש, ולכן עדיף שהבן יפדה את עצמו, אלא שישתמש בכסף אביו לחשוש לדעת הרשב"א.

הסיבה שכך פסק הרב קרליץ היא, שטען שכך משמע מלשון **השולחן ערוך** (יו"ד ש"ה, טו) הכותב, שבמקרה בו לא פדה האב את בנו, חייב הבן לפדות את עצמו, ומשמע שחייב האב מופקע. לעומת זאת פסק הרב וואזנר כדעת הרשב"א שכן בספרו בדק הבית, השולחן ערוך הביא רק דעת הרשב"א, ומשמע שנקט כמותו. את הראייה מלשון השולחן ערוך ניתן לדחות, ולהסביר ששם הכוונה רק למקרה בו האב לא מעוניין לפדות את בנו, אז אכן במקרה זה החובה מוטלת על הבן.

שליחות במצוות

הגמרא במסכת קידושין (מ"א ע"ב) לומדת מהמילה 'גם', מהפסוק בפרשתנו כן תְּרִימוּ 'גם-אִתָּם', שכשם שאדם יכול להפריש בעצמו תרומות ומעשרות מפירותיו, כך הוא יכול למנות שליח שיעשה זאת בשבילו. עם זאת, יש עניין שהאדם יקיים בעצמו את מצוותיו, ועל אף שהגמרא נותנת לכך רק שתי דוגמאות (הכנה לכבוד שבת וקידוש אשה), הדעה הרווחת היא, שהוא הדין גם ברוב המצוות.

על אף כלל הגמרא, ישנם מקרים בהם לא מועילה שליחות. כפי שכתב **התוספות ר"ד** (מב ע"ב), אדם לא יכול למנות שליח שיניח בשבילו תפילין או ילבש ציצית. יש שביארו בטעם הדבר, שכל מצווה שהאדם מקיים בגופו, לא ניתן למנות שליח, שכן השליח לא יכול להחליף גוף המבצע. יש שביארו, שכל מצווה שעניינה במעשה אי אפשר למנות שליח, ואילו מצווה שהעיקר בתוצאה, ניתן למנות שליח. לכן לדוגמא, תפילין לא ניתן לבצע באמצעות שליח, שכן המצווה היא להניח, ולא שלבסוף תתבצע הנחה.

האם הבן יכול למנות שליח, שיפדה אותו? לכאורה אין בכך מניעה, אלא שלמעשה נחלקו הפוסקים:

א. **הריב"ש** (ס' קלא) בתשובה שראינו לעיל, התבקש מהשואל לתקן ברכה למקרה בו הבן פודה עצמו. כחלק מלשון השאלה, הכניס השואל כנקודת הנחה, שכשם שבית דין לא יכולים לפדות בכור, כך אבי הבן או הבן, לא יכולים למנות שליח שיפדו למענם. כנראה מתוך כך שהריב"ש לא שלל בתשובתו הנחה זו, הסיק **הרמ"א** (יו"ד שה, י), שלדעת הריב"ש אכן אין אפשרות לפדות באמצעות שליח, וכך פסק להלכה.

ב. **הש"ך** (שם, יא), **הט"ז** (שם, יא) ואחרונים נוספים, תמחו על פסק הרמ"א, מדוע שבפדיון הבן לא ניתן יהיה למנות שליח וכשאר מצוות?! והוסיפו, שמעבר לכך **שהר"ן** (פסחים ג ע"ב דה"ר) כתב בפירוש שניתן למנות, ברור שגם הריב"ש לא סבר שיש לכך מניעה, ובפשטות לא התייחס לדברי השואל כיוון שזו לא היה עיקר השאלה. עוד ראייה הביא **המלבי"ם** מלשון הפוסקים בפרשת במדבר (ג, ג), בהם מסופר שמשה לוקח כסף הפדיון מהבכורים, מעבירו לאהרון ובניו, ומכאן ששימש כשליחם וניתן למנות שליח.

ביאור דברי הרמ"א

בבירור פסק הרמ"א, נאמרו מספר ביאורים:

א. **ערוך השולחן** (יו"ד שה, ה - ו) כתב, שלמרות שהמנהג הפשוט הוא שלא כדברי הרמ"א, ורבים פודים באמצעות שליח, בכל זאת הצדק איתו. וביאר, שכיוון שהתורה כתבה במפורש שמצווה על האב לפדות את בנו ("כל בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּפְדֶּה"), הרי שלא ניתן להעבירה לשליח. ובדומה לגמרא במסכת נדרים, הפוסקת שרק הבעל יכול להפר נדרי אשתו, שכן כך עולה מלשון הפסוק ("אִישָׁה יִקְיָמָהּ וְאִישָׁה יִפְרְנָה"). והוסיף, שלמרות שגם בתרומות ומעשרות כתוב בלשון דומה, שם מרבים בפירוש שליח מהמילה 'גם'.

בנוסף לטענתו, הביא ראייה מהפסוק בפרשת כי תשא, המסמיך בין פדיון הבן לבין עלייה לרגל. כשם שלא ניתן למנות שליח לעלייה לרגל, שכן מדובר במצווה שבגופו, הוא הדין בפדיון הבן, למרות שלא מדובר במצווה שבגופו, הוקש למצוות עלייה לרגל. ולמרות שאין יכולת לדרוש דרישות עצמאיות ולחדש הלכות, כיוון שהגמרא במסכת קידושין כבר עושה היקש זה לגבי הלכה אחרת (שלפני העלייה לרגל יש לפדות את הבכורים), כיוון שכבר הקישו, ניתן להוסיף על היקש זה הלכות נוספות. ובלשונו:

"עוד יש להביא ראיה לדבריו, שהרי כתיב בכי תשא (שמות לד, כ) כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם, הקישה התורה לראייה, וראיית פנים בעזרה אינה על ידי שליח, כדין כל מצות שעל גופו לעשות. ואף על גב שאין ביכולתנו לדרוש הקשות מעצמנו, כמו גזירה שווה שאין אדם דן מעצמו, מיהו בזה מצינו בקדושין שם לפדות את בנו ולעלות לרגל פודה ואחר כך עולה, משום דכתיב תפדה והדר ולא יראו, וכיוון דחז"ל דרשו הסמיכות לאיזה דבר נוכל להוסיף עוד."

ב. **החתם סופר** (יו"ד ב, רצד) העלה אפשרות לבאר, שכיוון שאחת האפשרויות להסביר מדוע הבכורים זקוקים לפדיון היא משום שלא הוכו במכת בכורות במצרים, ובמכת בכורות הרי כתוב שהקב"ה בעצמו הכה את הבכורות ולא על ידי שליח, לכן גם פדיון הבן לא ניתן לקיים על ידי שליח. ועל אף שלימוד זה דחוק, למרות זאת למעשה פסק שטוב שהאב יבצע את הפדיון בעצמו ולא על ידי שליח, לא בגלל שחשש לפסק הרמ"א שלא ניתן למנות שליח, אלא כיוון שמצווה בו יותר מבשלוחו וכפי שראינו לעיל.

פדיון על ידי בית דין

ביחס למצוות מילה, ראינו בעבר (לך לך שנה ב'), שהגמרא במסכת קידושין (כט ע"א) כותבת, שבמקרה בו האב לא מל את בנו, בית דין מחוייבים מיד למולו. דין זה נלמד מהמילה 'לכם', 'הַמֹּזֵל לָכֶם כָּל-זָכָר'. לגבי מצוות פדיון הבן, הגמרא לא מציינת חובה על בית דין לפדות, ודנו האחרונים, האם ביכולתם לעשות כך:

א. **הט"ז** (יו"ד שה, יא) סבר, שבית דין אינו יכול לפדותו בעודו קטן. ולכן קטן שאביו אינו בן החיים, ישימו לו סימן לזיכרון שאינו פדוי, ויפדה עצמו שיגדל. ונימק, שעל אף שהגמרא במסכת עירובין (פא ע"ב) כותבת, שדבר שהוא זכות לאדם, ניתן לעשותו גם שלא ברשותו, הרי כבר כתבו התוספות (כתובות יא ע"א) שכאשר דנים בזכות הנעשית לקטן, צריך שזכות זו תהיה זכות גמורה ללא צד חובה כלל. לכן בפדיון, כיוון שיתכן והקטן יעדיף לקיים את המצווה בגדלותו, הרי שיש בפדיה חובה מעט, ואין בכך זכיה מוחלטת.

על בסיס טענה זו, הוא דחה דברי **הצידה לדרך**, שטען שיש ראייה שבית דין רשאי לפדות את הקטן גם ללא הסכמתו, מהגמרא במסכת נדרים (לו ע"ב), הפוסקת שמותר לאדם להפריש תרומה מפירותיו של חברו למרות שבכך חברו מפסיד מצוות ההפרשה. שכן גמרא זו מדברת בהפרשת פירות לאדם גדול, שגם אם יש מעט חובה בכך שלא יפריש בעצמו ויפסיד המצווה, הזכות גוברת. אבל בקטן גם מעט חובה מונעת זכייה, ולכן לא ניתן לקיים את המצווה נגד רצונו, למרות התועלת שיהיה פדוי. ובלשונו:

"אבל אם יש אפילו קצת חוב, דלגבי גדול לא חשבינן ליה, כיוון דיש יותר צד לזכות מכל מקום גבי קטן לא אמרינן דיכול לעשות שליח אלא בזכות גמור בלי שום קצת חוב. מזה מבואר דמה שכתב בנדרים דתורם משלו על של חברו דמהני, לא מיירי מקטן, דהא מסקי התוספות דכל שיש צד חובה לא הוי שליחות לקטן כלל... שמא הקטן יהיה חפץ ליתן טפי ממה שנותן אותו אחר משל הקטן בשבילו, שהמצוה חביבה עליו טפי, ומשום הכי אין במעשה האחר כלום."

ב. **הש"ך** (נקודות הכסף שם) חלק על הט"ז, וסבר שבית דין יכולים לפדות את הבן. מעבר לכך שלא קיבל ראיית הט"ז מהגמרא במסכת נדרים, לדבריו במקרה בו בית דין משתמש בכספי הקטן לצורך הפדיון, מדובר בזכות גמורה, שכן המצווה נקריית על שם הקטן במקרה זה, ולא על שם בית הדין. ראייה הביא מהגמרא במסכת גיטין (נב ע"א), הפוסקת שמותר לאפטרופוס לעשר בשביל יתומים, ומעיקר הדין יכול אף לעשר שלא על מנת לאכול עכשיו, אלא להניח במחסנים (אלא שגזרו שלא לעשות כך מסיבה צדדית). ומדוע? הרי כאשר מפריש להניח, תמנע מהם ההפרשה בעתיד. אלא משום שהוא מפריש משלהם, הרי המצווה עומדת לזכותם.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...